

Karoliina Lummaa

**"Se on lintu joka ei koskaan kuole"
– ekokriittinen katsaus 1970-luvun suomalaisen lyriikan
lintumotiiveihin**

Suomalaisessa runoudessa, niin kansanperinteessä kuin taidelyriikassa, esiintyy parvittain symbolisia lintuja. Runoutemme lintutraditio perustuu tuhansia vuosia vanhoihin kansallisiin ja kansainvälisiin lintu-uskomuksiin ja -käsityksiin sekä niiden uudelleentulkintoihin. Esikristillisellä ajalla linnut liitettiin Suomessa ja monissa muissakin kulttuureissa jumalallisuuteen, kuolemattomuuteen ja sieluun (Haavio 1992, 80–84; Järvinen 2000, 31–33). Lintuja on tarkkailtu myös erilaisten säätilojen ja kuoleman enteinä (Järvinen 1991, 44; Järvinen 2000, 33; Haavio 1992, 91–94). Suomalaisessa kansanperinteessä linnuilla on ollut lisäksi tärkeä rooli ihmisen tunteiden tulkkeina. Matti Kuusi (1985, 48–58) on jäljittänyt niin sanotun Lintuelegikon ääntä itäisestä Suomesta kerätyistä runoista, jotka ajoittuvat Kuusen varovaisen arvion mukaan 1200- tai 1300-luvulle.

Linnun laulu, jossa ihminen kuulee vastaavuutta omiin mielentiloihinsa, liitetään länsimaisissa kulttuureissa vakiintuneesti runoilijuuteen (Lyytikäinen 1995, 24; Hökkä 2004, 191–193). Linnun ja runoilijan symbolista yhteyttä lujittavat myös esimerkiksi joutseniin kytketyt myytit¹ ja sielulintumotiivi² sekä linnun lauluun liitetty kauneus ja salaperäisyys. Runokielen visuaalisuutta tutkinut Christopher Collins (1991, 159–160) selittää lintujen suosiota runoudessa sillä, että vapaasti taivasta vasten leijuvat linnut muistuttavat mielikuvia, joita runokieli lukijalleen tuottaa. Varhaisimmat kirjoitukset lintujen, muusien ja runoilijoiden yhteyksistä löytyvät antiikista. Myös saksalaisessa ja englantilaisessa romantiikassa linnut olivat tärkeitä symboleja: esimerkiksi Johann Gottfried Herder ja Percy Bysshe Shelley luonnehtivat runouskäsitteisiään satakielikuvaston avulla (ks. Herder 2000, 25; Shelley 2000, 80). Suomalaisissa kansallisromantiikan ja symbolismin joutsenissa sielun, kuolemattomuuden ja kaipauksen merkitykset kytkeytyvät romanttisiin runoilijuuskäsityksiin tavalla, jota on kommentoitu sarkastisestikin suomalaisessa runoudessa (Hökkä 2004, 193).³

Suomalaisten ja länsimaisten lintukäsitysten uudelleentulkinta on tärkeä piirre lintukuvastoa sisältävässä nykylyriikassamme. Kuolevaisten lintujen kuvauksissa on usein

kyse lintuihin yhdistetyn runoilijasymboliikan kommentoimisesta. Kuolevaisuuden kuvaaminen implikoi kuitenkin linnun itseisarvon käsittämistä: linnut ymmärretään eläiminä, joilla on omat paikkansa ja tehtävänsä ympäristössä. Ennustajan ja tunteiden tulkin rooliin liittyen (niiden uudelleentulkintana) linnusta tulee myös luonnon pahoinvoinnin indikaattori. Miellän linnun itseisarvoa korostavat ja ympäristötietoiset lintukuvaukset uudeksi, 1960–1970-luvuilla yleistyväksi lintutradition merkityskerrostumaksi suomalaisessa lyriikassa.⁴ Olen valinnut katsaukseeni runoesimerkit Maila Pylkköseltä, Pentti Saaritsalta, Liisa Laukkariselta, Anne Hänniseltä ja Matti Salakalta, joita pidän tässä hahmottelemani merkityskerrostuman kannalta tärkeinä runoilijoina.⁵ Kaikki valitsemani runot ovat 1970-luvulta, jota on pidetty pelkistetyn luonnonkuvauksen aikana (ks. Niemi 1999, 177–178). Edellä mainittujen runoilijoiden lintukuvastossa tapahtui kuitenkin 1970-luvulla kiinnostavaa liikettä metalyyrisen ja ympäristötietoisien eetoksen välillä.

Runouden lintujen kuolinsyyt

Käsitteellistä lintumotiivin merkityksen muuntumista *putoamisena*. Lintumotiivi muuntuu pudotessaan abstraktisten asioiden ja ideoiden symbolista eläintä konkreettisesti tarkoittavaksi ilmaukseksi (ks. Lummaa 2005, 22). Linnun kohoaminen taivaalle on vakiintunut symboli, joka merkitsee usein kaipuuta, jumalallisuutta tai vapautta maallisen ja materiaalisen rajoitteista (Järvinen 1991, 21; Lyytikäinen 2004, 218–219). Esimerkiksi Matti Paavilaisen runossa ”entä lintu sitten” (kokoelmasta *Sukukartta*, 1964) linnun kuvitteellinen putoaminen merkitsee aineettomuuden unelman särkymistä: ”minä en ymmärrä miten sitä voi ymmärtää että lintu laulavainen / lentää tuulen mukana vaan ei kykene / pesimään pilveen” (Paavilainen 1964, 40). Putoaminen liittyy siis ideaalisten merkitysten problematisoitumiseen, mutta putoaminen vastaa lintumotiiveissa tapahtuvia muutoksia myös kirjaimellisemmin: lintuja kuvataan yhä useammin maassa olevina tai maahan putoavina eläiminä.

Runoudessa lintujen putoamisella on kaksi pääasiallista funktiota: metalyyrinen ja ympäristötietoinen. Lintujen kuolinsyytä on siten haettava paitsi muuttuvista kirjallisuuskäsityksistä ja kirjailijakohtaisista poetiikoista myös laajemmista yhteiskunnallisista konteksteista (ks. Lahtinen 2005, 18). Maila Pylkkösen runossa ”Täytetty laulurastas” (kokoelmasta *Muistista*, 1972) linnun putoaminen saa metalyyrisiä merkityksiä, ja eläimen itseisarvokin nousee esille:

Mitä varten ei oikea täytetty laulurastas ole
parempi
kuin runo jonka siitä kirjoitan?
Olen sen vain löytänyt ja vienyt täytettäväksi.
Kun se kuluu, on mahdollista saada toinen!
Se on ymmärrettävissä ilman minua ja ilman

mitään runoa,
 kun se on puunkalikkaokaoksallaan ja suuntaa nokan
 metsänlatvojen yli.

Täytetty pelastus.
 Se on lintu joka ei koskaan kuole.

Kun laulurastas putoaa puusta, en osaa tehdä
 uutta tilalle,
 en osaa tehdä edes matoa, nivelrenkaista
 kastematoa jonka kylki on niinkuin
 kammanlapeella viivoitettu,
 en osaa tehdä kirppuakaan.
 Mutta tämän täytetyn laulurastaan joka minulla
 on voisin heittää
 menemään.
 Eikä se kuolisi.
 (Pylkkönen 1972, 20.)

Lintuesineen autenttisuus ja kuolemattomuus sekä sen itsestään aukeava merkitys in-
 nostavat runon puhujaa, mutta elävän linnun ainutkertaisuus myös ahdistaa. Täytetyn
 linnun motiivi on runossa monella tavalla metalyyrinen⁶. Ensinnäkin täytetty lintu on
 painottomien, tavoittamattomien, ideaalisten lintujen symboliarvon negaatio: linnusta
 on tullut materiaalinen, kosketeltava esine. Lintu merkityksellistyy myös kuolematto-
 muussymboliikan antitesina. Täytetty lintu on *kuolematon*, koska se on jo kuollut:
 ”Mutta tämän täytetyn laulurastaan joka minulla / on voisin heittää / menemään. /
 Eikä se kuolisi.” Lisäksi täytetty lintu havainnollistaa, kuinka kohde on parempi kuin
 siitä tehty esitys, representaatio: lintu on ”ymmärrettävissä ilman minua ja ilman / mi-
 tään runoa”.

Lintuesine, ihmisen täyttämä ja tekemä objekti, ei kuitenkaan ole sama asia kuin
 elävä, haavoittuva lintu. Vaikka yhden kuluneen, täytetyn linnun tilalle on aina mah-
 dollista saada toinen eli täyttää uusi, elävää lintua puhuja ei pysty tekemään. Vasta täy-
 tetynä lintu alkaa kilpailla runon kanssa: molemmissa on pohjimmiltaan kyse elävän
 laulurastaan esittämisestä inhimillisin keinoin. Linnun itseisarvo kytkeytyy Pylkkösen
 runossa lintumotiivin metalyyriseen merkitykseen – varsinaisesta ympäristötietoisuu-
 desta ei ole kysymys. Olen valinnut kirjoitukseni otsikoksi kuitenkin säkeen ”Se on
 lintu joka ei koskaan kuole”, koska näen Pylkkösen 1950–1970-luvun lintuaiheisen
 lyriikan merkittävänä putoamisen teeman kannalta.

Lintujen putoaminen on näkynyt pitkään myös luonnossa. Lintulyriikan ekolo-
 giset äänenpainot liittyvät laajenevaan ympäristötietoisuuteen. Ympäristön tilasta tuli
 länsimaissa 1960-luvun aikana yhteiskunnallinen kysymys (Nienstedt 1997, 16–17;
 Lahtinen 2005, 4–5). Vaikka ympäristötietoisuuden kasvu Suomessa perustui lähinnä
 muualta Euroopasta ja Yhdysvalloista saatuihin virikkeisiin, vielä 1960- ja 1970-lu-
 vuilla itse keskustelu käytiin kansallisella tasolla. Erityisesti vesistön saastuminen nousi

tuolloin keskeiseksi aiheeksi. (Ks. Nienstedt 1992, 12–13, 19, 52.) Se käy ilmi myös katsaukseni esimerkkirunoista.

1970-luvun suomalaisen lintulyriikan kytkeminen heräävään ympäristötietoisuuteen saattaa tuottaa osaan ajan runoudesta relevanssia ja merkitystä, jota sillä ei syn-tyaikanaan nähty (ks. Lassila 1975; Niemi 1999, 177–178; Laitinen 1991, 557–558; Lahtinen 2005, 18). Sama koskee myös metalyyrisen funktion korostamista ajan lintu-ruojen tulkinnassa. Linnun putoaminen yhdistyykin paitsi erilaisten poetiikkojen kirjallisuushistorialliseen tarkasteluun ja laajempien kulttuuristen muutosten ymmärtämiseen myös tulkinnanteoreettisiin sekä eettisiin valintoihin ja rajauksiin. Putoaminen voidaan niin ikään ymmärtää lukijalähtöisesti pudottamisena. Lintujen konkreettisuus kytkeytyy näin referentiaalisuuden vaatimukseen, joka on keskeinen ekokriittisissä teo-rioissa. (Soper 1995, 8, 151; Coupe 2000, 2–3; Garrard 2005, 9–10.) Se tarkoittaa, että tekstit puhuvat aktuaalisesta maailmasta. Lintujen tietoinen ja tarkoituksellinen tulkitseminen eläiminä terävöittää putoamisen kontekstien ja merkitysten ymmärtämistä.

Uudemman linturunouden tulkinnanteoreettisiin erityispiirteisiin kuuluu muutos symbolin semanttisessa luonteessa. Vanhemmassa lyriikassa linnut ovat usein esittämiensä ideoiden tai ominaisuuksien merkkejä. Tulkinnan liike on yksisuuntainen: linnun ja sen ympäristön kuvauksesta siirrytään toiselle merkitysten tasolle, jolta ei enää palata mimeettiseen luontokuvastoon. (Ks. Lyytikäinen 2004, 201–202, 205.) Uudemmassa lyriikassa lintusymbolin merkkiluonne on häilyvämpi, ja tulkinnan liike on tyypillisesti kaksisuuntainen. Lintu voidaan ymmärtää jonkin abstraktisen idean merkkinä, mutta sen eläinluonteeseen on aina palattava runon tulkinnassa (ks. Lummaa 2005). Linnun mimeettinen tai konkreettinen merkitysulottuvuus on varmasti osittain muuttuneiden kirjallisuuskäsitysten ja ihanteiden seurausta⁸. Uudempien, pudonneiden lintujen symbolista merkkiluonnetta voi tarkastella myös ekokriittisestä näkökulmasta: symboliset merkitykset syntyvät siitä, että käsittelemme lintumotiivien avulla omaa syyllisyyttämme ympäristön tuhoon.

Ruuhkaa paperilla

Seuraavassa Pentti Saaritsan metalyyrisessä runossa (kokoelmasta *Mitä näenkään*, 1979) linnun putoamisella on ympäristötietoinen funktio:

Luonto haihtuu paperilta:
puuton, maaton, kylmä ilta.

Päätä huimaavina kaivot,
kuiden kuvajaiset: aivot.

Täältä lähti kotka matkaan;
mihin luontoon putoatkaan?

Kotka syöksyy paperille,
reviireille viimeisille.
(Saaritsa 1979, 20.)

Trokee-mittaa on käytetty runossa hyvin kurinalaisesti kuin alleviivaten runon metalyyristä viestiä. Luonnon haihtuminen paperilta saattaa viitata, aikalaiskontekstin huomioon ottaen, siihen keskusteluun, jota suomalaisesta "luonnonrunoudesta" käytiin 1970-luvulla (Niemi 1999, 177–178; Laitinen 1991, 557–558). Pertti Lassila käytti luonnonrunous-termiä ruotiessaan "lyriikan hiljaista kriisiä" vuonna 1975 *Helsingin Sanomissa*. Laajassa kirjoituksessaan Lassila kysyi suoraan: "Missä on rytmi, missä tuoreet kuvat ja metaforat? Missä epäsovinnainen aiheenvalinta ja yllättävät näkökulmat?" Saaritsan tiukasti mitallinen, säännöllisinä säepareina etenevä runo julistaa luontoaiheen häviämistä sekä suorasanaisesti että arvoituksellisin kielikuvin. Runo voi olla sarkastinen kommentti luonnonrunouskäsitukseen, jossa runo pelkistyy (näennäisen) yksinkertaiseen luontokuvaukseen, havainnonhahmoiseen teemaan sekä vapaarytmiseen, usein hyvin lyhyeen ja säkeistöjaottomaan muotoon (ks. Laitinen 1991, 557–558). Toisessa säkeistössä puista ja maasta on luovuttu, ja kuvaus keskittyy *ihmisen* päähän sekä *ihmisen tekemiin* keinotekoisiiin lähteisiin⁹, joissa kuun kuvajaiset näyttäytyvät aivoina. Kotka lähtee liikkeelle "täältä", mikä viittaa juuri kaivoihin ja kuiden kuvajaisiin, aivoihin. Kaksoispistettä seuraava kesuura pysäyttää lukijan merkityksellisimmän edessä: huomio kiinnittyy aivoihin, kuten ajan runouskritiikki tuntui vaativan.

Kysymys "mihin luontoon putoatkaan?" tuo esille runon toisen viestin: lukijat (kriitikot) eivät tahdo enää luontorunoja, mutta eipä kohta ole enää luontoakaan. Elin-tila on viety paitsi luontolyriikalta (jonka Saaritsa itsekin hallitsee) naiivina ja triviaalina taidemuotona myös eläimiltä, jotka luonnossa yrittävät selviytyä: "Kotka syöksyy paperille, reviireille viimeisille." Eskapistiseksi ja sentimentaaliseksi parjattu luontoruno on kotkan viimeinen reviiri (ks. Gifford 1995, 4). Runon korostunut metalyyrisyys näyttää tämän viimeiselle reviirille putoamisen kaikessa traagisuudessaan: kyse on pelkästä retoriikasta, kielikuvasta, jossa sekä lintu että sen pelastuminen paljastuvat illuusioksi.

Liisa Laukkarisen runossa (kokoelmasta *Huomisen tausta*, 1979) paperille pakenevan linnun motiivi liittyy ympäristön tilaan kiinteämmin kuin Saaritsalla:

Kirjoissa on jo enemmän lintuja
kuin metsissä.
Eläimet muuttavat
kirjojen sivuille
joita onkin jo enemmän
kuin puiden lehtiä.
Ja yhä lisää niitä tarvitaan
että saadaan kaikki mahtumaan
arkkiin, arkistoon.
(Laukkarinen 1979, 51.)

Arkin ja arkiston kytkös tiivistää runon teeman, ympäristöeettisen paradoksin: ihmiset ovat riistäneet eläimiltä mahdollisuudet elintilaan ja ravintoon yhteisessä ympäristössä, ja samanaikaisesti he täyttävät virtuaaliset tilat, paperiarkit, kuin Nooan arkin virtuaalisilla eläimillä. Puita kaatamalla, oikeiden eläinten elinympäristöä tuhoamalla tuotettu paperiarkki toimii pelastuksena virtuaalisille eläimille, jotka ovat ihmisten fantasioiden merkkejä. Runon alku sisältää myös kritiikkiä ”luonnonlyriikkaa” ja sen valikoivaa estetiikkaa vastaan: ”Kuuntelee lintua joka laulaa, oi / ylevä yksinäinen, ylhäällä / ja mieluiten joku harvinainen laji” (mt., 51).

Hiljainen ja harmaa kuolema

Punavatsainen lintu istuu kirjavassa haavassa,
varisevat sen keltaiset sitruunalehdet tuulen viedä.
Ja lintu aukoo nokkaansa ääntä saamatta,
on koko ajan sen kurkku pingoitettu lauluun,
vaan hiljaisuus vain lehdossa huokuilee ja
sitruunanlehdistä viimeinen vierähtää irti kuin kyynel.
Punavatsainen mykkä lintu avaa jäykät siipensä, ei se lennä,
se putoaa kuin kivi, ruskeiden sienien sekaan
(Hänninen 1978, 78.)

Anne Hännisen runon (kokoelmasta *Yön tina sulaa aamuun*, 1978) putoava lintu konkretisoi niin sanottua ”hiljaista kevättä”, josta tuli käsite ympäristötietoisuuden klassikkoteoksen, Rachel Carsonin *Äänettömän kevään* (*Silent Spring*, 1962, suom. 1963) ansiosta. Runon kirjava ja sitruunalchitinen haapa sekä ruskeat sienet viittaavat syksyyn, vanhenemisen ja kuoleman vuodenaikaan. Happamana hedelmänä sitruuna voidaan tulkita happamien sateiden alluusioksi. Linnun pingoitunut kurkku ja jäykät siivet kuvaavat eläimen sairautta ja lähestyvää kuolemaa. Pingoitettu kurkku saattaa kertoa myös runon puhujan kokemasta kuristuksentunteesta, joka enteilee itkua. Tätä tulkintaa vahvistaa puun lehden rinnastuminen kyneleeseen. Pertti Lassilan luonnehdinta ”lyriikan hiljaisesta kriisistä” voidaan ekokriittisessä kontekstissa tulkita toisin, lintujen hiljaisena kriisinä, jolle runoilijat pyrkivät antamaan äänensä.

Ympäristömyrkköjen tuhoisa vaikutus eläimiin ilmenee Hannu Salakan runossa ”On kuollut kotka” (kokoelmasta *Muuttolintumaisemaa*, 1974):

Aallot vyöryvät mereltä
kuin läikähtelisi sula tina
Vaahtoaisella rannalla
nytkähtelee kotka käyrä, julma
nokka avoimena huohottaen
näkyvättömän tuskan kouristellessa jalkaa,
kynsiä, joissa monenmoista
pakenevaa on henkensä heittänyt.
Avuttomina

voiman hylkäämät
 sulat värisevät.
 Menneistä vuosisadoista muistuttavasta
 uljaasta liitokuviosta
 kavala myrkkyy lannisti
 jouteliaassa kaarrossa
 välähtelevän siiven.
 Homeinen jäte, kuin vanha säiden pureskelema
 oksennus rannalla,
 lyhyen aikaa enää vaalenevat luut:
 muisto linnusta
 ainiaaksi menneestä.
 Tuulen temmellyspaikaksi
 on hylätty harmaantuvan männyn kannattelema
 risuvuode; enää ei kevätkään saa
 hämmästelväkseen syntymään
 ihmettään, untuvaista.
 (Salakka 1974, 62.)

Myrkkyyyn kuolevan kotkan lisäksi myös ympäristöä kuvataan tavalla, joka tekee koko maisemasta sairaan. Sairauden väri on harmaa: meren aaltojen liikettä verrataan sulaan tinaan, linnun raadosta puhutaan homeisena, siis homeenharmaana jätteenä, ja sitä verrataan vanhaan oksennukseen. Lisäksi linnun pesäpuuta kuvataan harmaantuvana. Linnun raadon vertaaminen oksennukseen vahvistaa myrkyttymisen kuvausta, joka alkaa arvoituksellisesti: ”Vaahtoaisella rannalla / nytkähtelee kotka käyrä, julma / nokka avoimena huohottaen / näkymättömän tuskan kouristellessa jalkaa” (kurs. K. L.).

Sairaana maiseman ja linnun kuvaus ulottuu laajalle ajalliselle akselille: runossa puhutaan linnun menneisyydestä saalistajana, ja arkaistiselta vaikuttava ilmaus ”kotka käyrä” sekä menneiden vuosisatojen mainitseminen viittaavat myös ihmisten ja eläinten yhteiseen historiaan. ”Kotka käyrälle” löytyy vastine *Kalevalan* ensimmäisestä runosta, jossa ”sotka, suora lintu” lentelee aavalla merellä kysellen ”Teenkö tuulehen tupani, / [-] / Tuuli kaatavi tupasen” (Lönnrot 1994, 18). Salakan runossa kotkan pesä on hylätty ”[t]uulen temmellyspaikaksi”. Myytti maailman synnystä kytkeytyy apokalyptiseen kuvaan luonnon tuhosta. Liike menneestä nykyhetkeen ja nykyhetkestä tulevaisuuteen välittyy myös kuoleman kuvauksessa: linnun kouristelusta siirrytään sen lahoavan ruumiin kuvaukseen. Viimeiset säkeet ennustavat jo tulevaa: ”enää ei kevätkään saa / hämmästelväkseen syntymään / ihmettään, untuvaista”.

Salakan runoa voi lukea ekokriittisesti esimerkkinä Lawrence Buellin (2001) analysoimasta *toksisesta diskursista*. Toksinen diskurssi on sen ahdistuksen ilmaisemista, joka nousee tuotettujen kemikaalien aiheuttaman ympäristöuhan havaitsemisesta (mt., 30–31). Toksinen diskurssi ei liity puheen tai tekstin aiheeseen, vaan sanomisen tapaan: se koostuu toisiinsa kytkeytyneistä topoksista, motiiveista tai kuvista. Buell analysoi Carsonin *Äänettömässä keväässä* esiintyviä topoksia, jotka ovat tyypillisiä toksiselle diskurssille. *Saastumisen äkillinen havaitseminen*, silmien aukeneminen, on topos,

joka lyriikassa ilmenee ehkä selkeimmin kokoelmatasolla (mt., 35–37). Tuhoutuvan ympäristön ja kärsivien eläinten motiivien lisäksi se kirjoittuu runokokoelmissa myös puhujuuteen, kuten katsauksessa mainitsemieni runoilijoiden 1970-luvun kokoelmien ahdistuneista äänistä voi havaita.

Buell puhuu myös topoksesta, jossa *pakeneminen toksisen tunkeutumiselta näyttää mahdottomalta* (mt., 38). Salakan runon toistuvat harmaat kuvat sekä kotkan kuoleman kytkeytyminen sukupuuttoon (pesä jää tyhjäksi) tekevät ympäristön myrkyttymisestä tai sairastumisesta lopullisen ja kaikkialle ulottuvan. Meri aaltoilee sulana tinana, jonka harmaa välkehdintä enteilee jähmettymistä ja kuolemaa. Runon lopussa on myös merkitsevä säkeenylitys: ”risuvuode; enää ei kevätkään saa / hämmästeltyväkseen syntymään”. Lukeminen pysähtyy hetkeksi sanoihin ”enää ei kevätkään saa”, ikään kuin enää ei kevättä tulisi. Lintutraditioon suhteutettuna viimeiset säkeet toimivat kansallisromanttisten, Suomeen palaavien muuttolintujen karkottajina: kaikkien keväiden aika on ohi.

Maatuminen ja kasvaminen

Eläintieteilijä Antero Järvinen (2000) on esittänyt ihmisen luontosuhdetta käsittelevässä teoksessaan kiinnostavan väitteen: kulttuuri on luonnon tuote. Ihmisen moninainen suhde eläimiin ja muuhun ei-inhimilliseen ympäristöön on aina vaikuttanut ja vaikuttaa edelleen kulttuurin eli merkitysten ja merkityssuhteiden tuottamiseen ja uudelleentulkintaan. (Mt., 13.) Järvinen saattaa tarkoittaa ”luonnolla” käsitejärjestelmien ulkopuolella olevaa materiaalista todellisuutta¹⁰, jonka olemassaoloa myös ekokriittisten teorioiden on referentiaalisuuden vaatimuksen vuoksi puolustettava. Ekokriittisten tutkimusten taustaoletuksissa ja kysymyksenasetteluissa erottuu kuitenkin selkeä tietoisuus postmodernistisistä teorioista ja kulttuurintutkimuksellisista lähestymistavoista, minkä vuoksi ”luonnon” käsitettä ei oteta annettuna. Monet ekokriittiset tutkijat ymmärtävät luonnon ja kulttuurin suhteena, jossa molemmat osapuolet merkityksellistävät toisiaan ja jossa merkityksellistämällä on aina omat tulkintaa ja kriittistä arviointia vaativat seurauksensa (Gifford 1995, 16–17; Soper 1995, 8–9; Coupe 2000, 4–7; Garrard 2005, 10–14).

Puhuin katsaukseni alussa suomalaisen runouden lintutraditiosta uudelleentulkintojen jatkumona. Traditiosta voisi puhua myös merkityskerroksien kasautumana, ja kerrostuman metaforaa voisi edelleen jatkaa: runouden lintutraditio elää lahoittamalla menneisyydessä syntyneitä merkityksiä ja tulella ravituksi tästä rikkaudesta. Tämä omituinen kompostiin viittaava kielikuva hahmottuu ekokriittisesti suuntautuneen runoutentutkijan John Elderin teoksessa *Imagining the Earth* (1996). Elder hahmottelee T. S. Eliotin ja Gary Snyderin poeetiikoista kulttuurikäsitystä, jossa menneisyys hajoaa ajan myötä nykyisyyttä ravitsevaksi maaperäksi (mt., 24–40). Lintutradition ymmär-

täminen lahottajaksi tekee linnun putoamisesta omituisen mutta osuvan metaforan: kuollut lintu putoaa ja hajoaa uusien merkitysten materiaaliksi samalla tavalla kuin lahonnut ruumis ravitsee uutta elämää. Tässä mielessä jokainen lintu, niin luonnossa kuin taiteessa, edustaa kuolemattomuutta.

Viitteet

¹ Runoilijan viimeisten runojen nimittäminen hänen joutsenlaulukseen perustuu vanhaan uskomukseen, jonka mukaan joutsen laulaa ensimmäisen ja ainoan kerran juuri ennen kuolemaansa (Järvinen 1991, 122; Lyytikäinen 2004, 215; Nummi 2004, 135). Joutsenia pidetään myös Apollon, kreikkalaisen runouden, musiikin ja ennustustaidon jumalan, lintuina (ks. mt., 137–150, 349–351; Lyytikäinen 2004, 212, 358).

² Monien kansojen keskuudessa sielu, joka irtaantui transsissa ja unessa ruumiista, ymmärrettiin linnun hahmoiseksi; myös kuolemassa ruumiin jättävä sielu on kuvattu linnuksi. Sielulinnun motiivi selittyy Martti Haavion (1992, 105) mukaan ”primitiivisellä abstraktioita välttävällä ajattelutavalla”. Kognitiivisten kykyjen ja tunteiden kytkeminen lintuihin selittää mielestäni osaltaan runoilijuuden symboliikkaa.

³ Arto Mellerin vuonna 1980 ilmestyneessä *Ilmalaiva ”Italia”*-kokoelmassa on runo ”Utopia”, joka alkaa seuraavilla säkeillä: ”Joutsenten kaitisijat, / vapauden nimessä te olette / joutsentenne isäntiä, yksin itsellänne / tahdotte pitävävä kaartuvakaulaiset kuvajaiset / iltaan tyyntyvässä vedessä” (mt., 10). Jarkko Laine kirjoittaa vuonna 1984 ilmestyneessä *Villiintynyt puu* -kokoelmassa ilmestyneessä runossaan ”Säkeitä joutsenesta”: ”Muistoalbumin kiiltokuva. / Puhtauden symboli. Pyhä eläin, / tarujen sulkakäärme, vedestä nouseva käsi. / Ledan raiskaaja, ei mikään platoninen otus, / hullu transvestiitti. Parvessa: / tuonelan monipäinen vahtikoira.” (Mt., 43.)

⁴ Tämän merkityskerrostuman tarkkaa syntyä on hyvin vaikea osoittaa. Runoudentutkimuksessa tehtävää hankaloittaa aineiston laajuuden lisäksi se, että problematiikan kannalta keskeisten runoilijoiden lintumotiiveissa metalyyriset, ympäristötietoiset ja eläimen itseisarvoa korostavat merkitykset sulautuvat usein traditionaalisempiin symbolisiin merkityksiin.

⁵ Maila Pylkkösen lyriikassa linnut kuvataan usein osana villiä luontoa, johon runojen puhujat hakevat eri tavoin kontaktia. Lintumotiivi on Pylkköselle kuitenkin myös runoilijantyön reflektioimisen väline. Pentti Saaritsan ja Liisa Laukkarisen 1970-luvun lyriikassa lintumotiivi saa sekä metalyyrisiä että ympäristötietoisia merkityksiä. Anne Hänninen kirjoitti ympäristötietoisesti sävytynyttä lintuaiheista lyriikkaa erityisesti 1978 ilmestyneessä esikoiskokoelmassaan *Yön tina sulaa aamuun*. Hannu Salakan tuotanto ottaa kokonaisuudessaan kantaa paitsi linnun itseisarvoon myös ympäristöeettisiin kysymyksiin. Monet suomalaiset runoilijat ovat kirjoittaneet lintujen ja ympäristön itseisarvosta.

⁶ Täytettyjen lintujen motiivi esiintyy myös Matti Paavilaisen esikoiskokoelmassa *Sukukartta* (1964), jonka monet linturunot ovat korostuneen metalyyrisiä kommentteja aiempiin runotraditioihin.

⁷ Coupe puhuu *semioottisesta harhasta (semiotic fallacy)*. Sillä hän tarkoittaa käsitystä, jonka mukaan todellisuus koostuu pelkästään merkeistä tai merkityksistä. Vaikka taideteoksessa siis mainittaisiin joitakin aktuaalisissa maailmassa olemassa olevia olioita, näillä aktuaalisilla olioilla ei ole mitään merkitystä taideteoksen vastaanoton tai sen motiivien tulkinnassa.

Coupe käyttää yhtenä esimerkkinään linturunoutta ja pohtii, onko linturunoudella enää sama merkitys, jos linnut ajetaan sukupuuton partaalle tuhoamalla ja hävittämällä niiden elinympäristöt. (Coupe 2000, 3.)

⁸ Pirjo Lyytikäinen (2004) kirjoittaa Otto Mannisen joutsenia käsittelevässä esseessään symbolismin ja romantiikan erosta: romanttinen runous tarjoaa avokäisemmin tulkintoja kuvastolleen, kun taas symbolismi kätkee tulkintansa avaimet (mt., 205–206). Vanhemmassa (sotia edeltävässä) lyriikassa lintumotiivin symbolinen merkitys usein vahvistuu muiden runossa kuvattujen kohteiden symbolisista merkkiuonteista. Kyseessä on verkosto, joka estää tulkitsijaa palaamasta jonkin yksittäisen symbolin kirjaimelliseen tulkintaan.

⁹ Saaritsan runon lähdemotiivi olisi laajemmassa analyysissä sijoitettava romantiikan ja symbolismin kirjallisuushistoriallisiin konteksteihin (ks. esim. Heffernan 1984, 202, 208, 212, 218–219; Lyytikäinen 2004, 217–219).

¹⁰ Järvinen ei erittele tai perustele väitettään analysoimalla tarkemmin käsitteitä ”luonto” ja ”kulttuuri”.

Lähteet

Kaunokirjallisuus

HÄNNINEN, ANNE 1978: *Yön tina sulaa aamuun*. Helsinki: WSOY.

LAINNE, JARKKO 1984: *Villiintynyt puu*. Helsinki: Otava.

LAUKKARINEN, LIISA 1979: *Huomisen tausta*. Jyväskylä: Gummerus.

MELLERI, ARTO 1980: *Ilmalaiva ”Italia”*. Helsinki: Otava.

PAAVILAINEN, MATTI 1964: *Sukukartta*. Helsinki: Kirjayhtymä.

PYLKKÖNEN, MAILA 1972: *Muistista*. Helsinki: Otava.

SAARITSA, PENTTI 1979: *Mitä näenkään*. Helsinki: Kirjayhtymä.

SALAKKA, HANNU 1974: *Muuttolintumaisemaa*. Helsinki: Otava.

Tutkimuskirjallisuus

BUELL, LAWRENCE 2001: *Writing for an Endangered World. Literature, Culture, and Environment in the U.S. and Beyond*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.

CARSON, RACHEL 1963: *Äänetön kevät (Silent Spring, 1962)*. Suom. Pertti Jotuni. Toinen painos. Helsinki: Tammi.

COLLINS, CHRISTOPHER 1991: *The Poetics of the Mind's Eye. Literature and the Psychology of Imagination*. Philadelphia: University of Pennsylvania.

COUPE, LAURENCE 2000: General Introduction. *The Green Studies Reader. From Romanticism to Ecocriticism*. Toim. Laurence Coupe. London: Routledge, s. 1–8.

ELDER, JOHN 1996/1985: *Imagining the Earth. Poetry and the Vision of Nature*. Second edition. Athens: University of Georgia Press.

GARRARD, GREG 2005/2004: *Ecocriticism*. London: Routledge.

GIFFORD, TERRY 1995: *Green voices. Understanding contemporary nature poetry*. Man-

chester: Manchester University Press.

HAAVIO, MARTTI 1992: *Esseitä kansanrunoudesta*. Helsinki: SKS.

HEFFERNAN, JAMES A. W. 1984: *The Re-Creation of Landscape. A Study of Wordsworth, Coleridge, Constable, and Turner*. Hanover: University Press of New England.

HERDER, JOHANN GOTTFRIED 2000: Lyyra. Lyyrisen runotaiteen luonteesta ja vaikutuksesta. (Die Lyra. Von der Natur und Wirkung der lyrischen Dichtkunst, 1795) Suom. Vesa Oittinen. *Oi runous. Romantiikan ja modernismin runouskäsitteitä*. Toim. Tuula Hökkä. Helsinki: SKS, s. 22–28.

HÖKKÄ, TUULA 2004: Aaro Hellaakosken ”Hauen laulu” – romantiikasta modernismiin. *Runosta runoon. Suomalaisen runon yhteyksiä länsimaiseen kirjallisuuteen antiikista nykyaikaan*. Toim. Sakari Katajamäki ja Johanna Pentikäinen. Helsinki: WSOY, s. 181–198.

JÄRVINEN, ANTERO 1991: *Linnut liitävi sanoja. Romanttinen tietokirja suomalaisesta lintuperinteestä*. Helsinki: Otava.

JÄRVINEN, ANTERO 2000: *Ihmiset ja eläimet. ”Humanistin eläinikirja”*. Helsinki: WSOY.

KUUSI, MATTI 1985: Lintuelegikko. *Perisuomalaista ja kansainvälistä*. Helsinki: SKS, s. 45–58.

LAHTINEN, TONI 2005: ”Enää ei tule kesää” – ympäristöherätys Timo K. Mukan romaanissa *Ja kesän heinä kuolee*. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 1/2005, s. 4–21.

LÄTTINEN, KAI 1991: *Suomen kirjallisuuden historia*. 3. uusittu painos. Helsinki: Otava.

LASSILA, PERTTI 1975: Lyriikan hiljainen kriisi. Luonnonrunous – kirjallisuuden nuorisomuoti. *Helsingin Sanomat* 11.5.1975.

LUMMAA, KAROLIINA 2005: Kirjain kirjaimelta, höyhen höyheneltä – Timo Haajasen runojen lintumotiivien merkityksen konkreettisuudesta. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 1/2005, s. 22–39.

LYYTIKÄINEN, PIRJO 1995: Muna vai kana. Erä tulkintapeliä Michael Riffaterren inspiroimana. *Kuin avointa kirjaa – Leikkivä teksti ja sen lukija*. Toim. Mervi Kantokorpi. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, s. 17–50.

LYYTIKÄINEN, PIRJO 2004: Joutsenunelmia – Symbolismin poetiikkaa: Otto Mannisen ”Joutsenet”. *Runosta runoon. Suomalaisen runon yhteyksiä länsimaiseen kirjallisuuteen antiikista nykyaikaan*. Toim. Sakari Katajamäki ja Johanna Pentikäinen. Helsinki: WSOY, s. 200–219.

LÖNNROT, ELIAS 1994: *Juhla-Kalevala ja Akseli Gallen-Kallelan kalevalataide*. Kuvaessee ja teoksen toimitus Aivi Gallen-Kallela. 5. painos. Helsinki: WSOY.

NIEMI, JUHANI 1999: Kirjallisuus ja sukupolvikapina. *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Toim. Pertti Lassila. Helsinki: SKS, s. 158–171, 174–186.

NIENSTEDT, SIRJE 1997: *Ympäristöpolitiikan alku. Ympäristönsuojelun tulo Suomen valtakunnalliseen politiikkaan 1960- ja 1970-luvun vaihteessa*. Turku: Turun yliopiston Poliittisen historian laitos.

NUMMI, JYRKI 2004: Runebergin kultainen teema – Apollon joutsen. *Runosta runoon. Suomalaisen runon yhteyksiä länsimaiseen kirjallisuuteen antiikista nykyaikaan*. Toim. Sakari Katajamäki ja Johanna Pentikäinen. Helsinki: WSOY, s. 130–150.

SHELLEY, PERCY BYSSHE 2000: Runouden puolustus eli huomautuksia esseen ”Runouden neljä aikaa” johdosta (*A Defence of Poetry*, 1821). Suom. Leevi Lehto. *Oi runous. Romantiikan ja modernismin runouskäsitteitä*. Toim. Tuula Hökkä. Helsinki: SKS, s. 74–82.

SOPER, KATE 1995: *What is Nature? Culture, Politics and the non-Human*. Oxford: Blackwell.